

برای آینده‌ای بهتر: نقد و ارزیابی پیمان ۲۰۲۴ مجمع عمومی در پرتو گزارش ۲۰۲۵ اهداف توسعه پایدار با تاکید بر تعهدات دولت‌ها

رضا اسلامی

دانشیار، گروه حقوق بشر و حقوق محیط زیست، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Someal@yahoo.com

سارینا گرجی نژاد (نویسنده مسئول)

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Sarinagorjinezhad1997@gmail.com

چکیده

چالش‌های پیچیده و بحران‌های روزافزون همچون فقر، نابرابری، تغییرات اقلیمی، نقض حقوق بشر و تهدیدهای امنیتی جامعه جهانی را با معضلی بزرگ مواجه کرده است. سند پیمان برای آینده ۲۰۲۴ که در نشست سران سازمان ملل متحد به تصویب رسیده است تلاشی است برای پاسخ به این چالش‌ها. پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی - تحلیلی و انتقادی، مفاد و تعهدات مندرج در این سند را در پرتو موازین حقوق بین‌الملل بشر، اسناد بنیادین سازمان ملل متحد و اهداف توسعه پایدار مورد ارزیابی قرار می‌دهد. همچنین، به‌منظور سنجش میزان انطباق آرمان‌ها و تعهدات پیش‌بینی‌شده در پیمان با واقعیت‌های موجود، یافته‌های پژوهش با داده‌ها و شاخص‌های مندرج در گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ سازمان ملل متحد تطبیق داده شده است. در این راستا، پژوهش می‌کوشد بررسی کند که آیا وضعیت‌ها، پیشرفت‌ها و چالش‌های منعکس شده در گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ با تعهدات و مسئولیت‌هایی که سند پیمان بر عهده دولت‌ها قرار داده است همخوانی دارد و تا چه اندازه دولت‌ها در مسیر تحقق این تعهدات حرکت کردند. پیمان با تاکید بر تقویت چندجانبه‌گرایی، رعایت حقوق بشر، توسعه پایدار و استفاده از نوآوری‌های علمی و فناوری نقشه راهی برای دولت‌ها فراهم کرده است تا فرصت‌های موجود را به شکل بهینه‌ای به کار گیرند و آینده‌ای پایدارتر و عادلانه‌تر بسازند. پرسشی که در این پژوهش طرح می‌گردد این است که سند پیمان تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک نقشه راه در خدمت دولت‌ها برای بهینه سازی از ظرفیت‌ها قرار گیرد. یافته‌ها نشان می‌دهد که اگرچه این سند از حیث هنجاری و مفهومی، چارچوبی نسبتاً جامع و همسو با ارزش‌های حقوق بشری و توسعه پایدار ارائه می‌دهد، اما فقدان سازوکارهای اجرایی مؤثر، ضعف ابزارهای نظارتی و پاسخگویی، و شکاف میان تعهدات اعلامی و وضعیت موجود که در گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ منعکس شده است، ظرفیت عملیاتی آن را با چالش‌های جدی مواجه می‌سازد. بر این اساس، پیمان برای آینده را می‌توان گامی مهم در جهت بازسازی همکاری‌های بین‌المللی و حکمرانی جهانی دانست، اما تحقق اهداف آن مستلزم تقویت ضمانت‌های اجرایی، نظارت نهادی کارآمد و انطباق بیشتر میان تعهدات هنجاری و الزامات عملی است. پژوهش حاضر ضمن برجسته ساختن نکات قوت سند، بر ضرورت اصلاح و توسعه بیشتر آن برای پاسخگویی به چالش‌های جهان امروز تاکید می‌کند.

واژگان کلیدی: پیمان برای آینده، صلح، توسعه، علم و فناوری، امنیت بین‌المللی.

Towards a Better Future: A Critical Assessment of the 2024 United Nations General Assembly Pact through the Lens of the 2025 Sustainable Development Goals Report

Abstract

The international community is increasingly confronted with a range of complex and interconnected challenges, including poverty, inequality, climate change, human rights violations, and evolving security threats. In response to these pressing concerns, the Pact for the Future 2024, adopted at the United Nations Summit of the Future, seeks to provide a comprehensive framework for collective action. By reaffirming commitments to multilateralism, human rights protection, sustainable development, and the advancement of scientific and technological innovation, the Pact aspires to offer states a strategic roadmap for effectively leveraging existing capacities and fostering a more sustainable and equitable global order. This study assesses the extent to which the Pact for the Future can meaningfully function as such a roadmap for states. The findings reveal that, notwithstanding its significance and relative comprehensiveness, the Pact is affected by a number of substantive limitations. Chief among these are the lack of robust and effective implementation mechanisms to ensure compliance with stated commitments, the weakness of binding and accountability-oriented enforcement instruments, and shortcomings in translating the document's guiding principles into operational and actionable measures. These deficiencies risk undermining the practical realization of the Pact's ambitions as well as its contribution to the achievement of the sustainable Development Goals. The analysis demonstrates that while the Pact constitutes an important step toward addressing contemporary global challenges, its transformative potential remains constrained in the absence of stronger implementation and institutional frameworks. Accordingly, this study acknowledges the document's strengths while urging further refinement to enhance effectiveness.

Keywords: Pact for the Future, Peace, Development, Science and Technology, International Security.

مقدمه

در سال ۲۰۲۴ جامعه جهانی با تصویب سند پیمان برای آینده گامی تاریخی در جهت بازتعریف چارچوب‌های توسعه پایدار، امنیت بین‌المللی و حکمرانی جهانی برداشت. این پیمان که شامل ۵۶ تعهد عملیاتی در حوزه‌های توسعه پایدار، امنیت بین‌المللی، علم و فناوری، نسل‌های آینده و تحول حکمرانی است به عنوان یک سند راهبردی و اقدام محور مجدداً بر ضرورت تقویت چندجانبه گرایی و اجرای جدی‌تر اهداف توسعه پایدار تا سال ۲۰۳۰ تأکید دارد.^۱ به عبارتی، سند پیمان به عنوان چارچوبی هنجاری تلاش کرد تا چالش‌های بنیادین صلح، امنیت، توسعه پایدار و حقوق بشر را در پرتو افزایش تهدیدات نوین مانند جنگ هسته‌ای، تروریسم سایبری، نابرابری‌های دیجیتال و بحران‌های اقلیمی مورد بازاندیشی قرار دهد. این سند با تأکید بر هم‌پیوستگی این حوزه‌ها نقشه راهی برای پیشگیری ساختاری از تعارضات، تقویت عدالت اجتماعی و تضمین برابری نسلی ارائه می‌کند اما در عین حال با کاستی‌هایی مانند نبود مکانیسم‌های الزام‌آور اجرایی و نظارت دقیق مواجه است که تحقق تعهدات آن را با چالش‌های عملی روبه‌رو می‌سازد.^۲

پیمان برای آینده با اتخاذ موضعی هنجاری، توسعه پایدار را امری الزامی که در کرامت انسانی ریشه دوانده است؛ صلح را مفهومی پویا؛ و الزام‌آور و فناوری را ابزاری برای عدالت اجتماعی معرفی می‌کند. اما در مقابل، آماري که از خلال گزارشات رسمی، مانند گزارش اهداف توسعه پایدار سال ۲۰۲۵ به دست می‌آید وضعیتی اسفناک و دردناک از هنجارها و مفاهیم مطروحه در سند را نمایش می‌دهد.^۳ در پرتو گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ افزایش تلفات غیرنظامیان، تشدید ناامنی غذایی برای ۲ میلیارد نفر و شکاف دیجیتال جنسیتی برای تقریباً ۳۴۳ میلیون زن به چشم می‌خورد.^۴ لذا در کنار بحث از آرمان‌های پیمان برای آینده، توجه به چالش‌های موجود نیز ضرورتی تام دارد.

این مقاله در قالب سه مبحث تلاشی است تا تمامی جوانب و هنجارهایی که پیمان برای آینده به آن‌ها توجه کرده است را با رویکردی هنجاری بررسی و تحلیل کند. در نخستین مبحث صلح و امنیت بین‌المللی بررسی می‌شود که شامل امنیت و تهدیدات، مسئولیت حقوقی دولت‌ها در حفاظت از غیرنظامیان و دیپلماسی پیشگیرانه می‌شود. مبحث دوم توسعه پایدار را در سه بند تخصیص منابع و سرمایه‌گذاری، سیاست‌های زیست محیطی و گذار انرژی و همکاری‌های جهانی بررسی می‌کند و نهایتاً در آخرین مبحث نیز علم، فناوری و نوآوری در پرتو پیمان تحلیل می‌شود و تمرکز بر روی سه محور تاملات حقوقی و اخلاقی فناوری، تأثیر بر گروه‌های آسیب‌پذیر و تبعیض جنسیتی است.

در این مقاله تلاش شده است تا با بررسی هنجاری و تطبیقی - انتقادی بر چالش‌های عملی و نقشه راه ساختاری و آینده نگر مانند تقویت نظارت و مکانیسم‌های حقوقی نشان داده شود که پیمان برای آینده با وجود رویکردی جامع و منطبق با اسناد حقوق بشری، در گذار از آرمان به عمل و عینیت یابی نیازمند بازنگری نهادی است تا به تحقق یافتن و عملی شدن تعهدات خود در ده سال آینده کمک کند. در این پژوهش منظور از "بررسی هنجاری" سنجش میزان انطباق و همسویی مفاد این سند با هنجارهای پذیرفته شده حقوق بین‌الملل معاصر است. از این رو با بررسی مبانی حقوقی و اهداف موردنظر پیمان سعی شده است تا به تحلیل نقش آن در تقویت تعهدات بین‌المللی و اصلاح ساختارهای مالی، سیاسی و جهانی پرداخته شود و همزمان تمرکز بر ابعاد انسانی، عدالت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری نسبت به نسل‌های آینده همانگونه که در متن سند مورد توجه بوده است حفظ گردد.

۱- چالش‌های صلح و امنیت بین‌المللی و پیمانی برای آینده

افزایش خطرات و تهدیدات علیه صلح و امنیت بین‌المللی همچون نقض مکرر اهداف منشور سازمان ملل متحد و یا افزایش ریسک وقوع جنگ هسته‌ای، جهان را پس از جنگ جهانی دوم با تهدید بی‌سابقه‌ای علیه بشریت درگیر کرده است. در میانه چنین اوضاع

¹ General Assembly, The Pact for the Future, 20 Sep. 2024, Action 1.

² The Pact, *supra*, p 3.

³ SDG Report 2025, p 3.

⁴ Sustainable Development Goals Report 2025.

ملتهبی، سند "پیمان برای آینده" عزم خود را بر تاکید بر رعایت اهداف و اصول مندرج در منشور سازمان ملل و مطابقت با اصول حقوق بین‌المللی برای تهیه نقشه راه روشنی در راستای حفظ صلح و امنیت جهان جزم کرده است. هدف پژوهش در این بخش بررسی تعهدات مورد نظر پیمان و میزان تحقق آن‌ها از سوی دولت‌ها در گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ است. با این وجود، اهمیت این سند نه صرفاً در تکرار تعهدات پیشین، بلکه در تلاش آن برای ایجاد پیوندی نظام‌مند میان صلح، توسعه پایدار، حقوق بشر و حکمرانی جهانی نهفته است.

از منظر هنجاری، سند پیمان برای آینده بر چهار مولفه اصلی از جمله؛ تقویت جوامع مسالمت آمیز و عادلانه، شناخت هم‌پیوستگی صلح، امنیت، توسعه پایدار و حقوق بشر، تاثیر مخرب افزایش هزینه‌های نظامی بر توسعه پایدار و صلح و در نهایت اراده برای اقدام نظام‌مند در راستای پیشگیری از تعارضات و صیانت از حقوق بشر تاکید می‌کند.^۵ سند پیمان بر ضرورت تحقق عدالت اجتماعی، حذف تبعیض تاکید دارد که این اهتمام به حقوق برابر، پیش از این نیز در اسناد بین‌المللی حقوق بشر همچون اعلامیه جهانی حقوق بشر^۶ الزام به مقابله با تبعیض مطابق کنوانسیون رفع تبعیض نژادی^۷ خاطرنشان شده است. با این حال، ارزیابی تطبیقی این تعهدات در پرتو گزارش ۲۰۲۵ اهداف توسعه پایدار نشان می‌دهد که فاصله معناداری میان آرمان‌های هنجاری و وضعیت موجود برقرار است. گزارش مزبور از تداوم و گسترش درگیری‌های مسلحانه، افزایش شمار قربانیان غیرنظامی، تشدید آوارگی اجباری حکایت دارد. مطابق با گزارش اهداف توسعه پایدار، تعداد قربانیان شناسایی شده قاچاق انسان نسبت به سال ۲۰۲۰ حدود ۴۳ درصد افزایش یافته و از نظر منطقه‌ای در اروپا و آمریکای شمالی تعداد بیشتری از قربانیان بزرگسال شناسایی می‌شوند در حالی که سهم قربانیان کودک در آمریکای مرکزی، حوزه کارائیب، شمال آفریقا ۶۰ درصد از سهم قربانیان را تشکیل می‌دهد.^۸

سند "پیمان برای آینده" در رابطه با ساخت و حفظ صلح نگاه و تاکید ویژه‌ای بر محوریت‌های زمینه ساز و درگیر در چارچوب حفظ صلح و امنیت بین‌المللی دارد. به عنوان مثال در پیروی از اهداف توسعه پایدار^۹ بر کاهش همه‌ی انواع خشونت و قتل‌ها متعهد می‌شود^{۱۰} و بر مبارزه با خشونت علیه زنان و دختران در هماهنگی کامل با اهداف قطعنامه‌های شورا امنیت همچون قطعنامه‌ی ۱۳۲۵^{۱۱} و یا کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان تاکید ویژه‌ای می‌ورزد.^{۱۲} با این وجود، بنابر گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ تعداد قربانیان منازعات مسلحانه افزایش یافته و همچنین از افزایش تعداد کودکان و زنان کشته شده نیز خبر می‌دهد.^{۱۳}

عملیات‌های حفظ صلح و مأموریت‌های ویژه سیاسی، ابزارهای کلیدی حفظ نظم و امنیت بین‌المللی در چارچوب منشور سازمان ملل متحد هستند. سند پیمان با نگاهی هنجاری اذعان می‌کند که عملیات‌های صلح باید بر مبنای راهبردهای سیاسی مشخص، یکپارچه و واقع‌گرایانه طراحی شوند.^{۱۴} به عبارتی، به ضرورت تطبیق کامل عملیات صلح با منشور سازمان ملل متحد (فصول ۶ تا ۸ منشور) تاکید می‌کند که عملیات باید بر استراتژی‌های سیاسی، توجه به ترکیب نظامی و غیرنظامی و همچنین بودجه کافی تکیه

^۵ The Pact, *supra*, p 9.

^۶ برابر با ماده ۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر (UDHR): "همه انسان‌ها بی هیچ تمایزی از هر سان که باشند اعم از نژاد، رنگ، جنسیت و... سزاوار تمامی حقوق و آزادی‌های مصرح در این اعلامیه هستند".

^۷ کنوانسیون ICERD تبعیض نژادی را در تمام ابعاد آن ممنوع می‌کند و در بند ۲ از ماده اول خود صراحتاً اعلام می‌کند که در مورد تمایزات، محرومیت‌ها یا ترجیحاتی که یک دولت عضو این کنوانسیون بین شهروندان و غیرشهروندان قائل می‌شود اعمال نخواهد شد.

^۸ SDG Report 2025, p 41.

^۹ The 2030 Agenda

^{۱۰} The Pact, *supra*, p 11, 39 (a).

^{۱۱} Security Council, S/RES/1325 (2000), Resolution 1325, Pp 1,2.

^{۱۲} نگاه کنید به: اسلامی، رضا؛ بهروزی‌خواه، عباس، "آموزش حقوق بشر برای نفی خشونت"، مجله پژوهش‌های حقوقی (موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش)، ۱۳۹۳.

^{۱۳} در ذیل هدف ۱۶ در صفحه ۴۰ گزارش شده که در سال ۲۰۲۴ دست کم در هر دوازده دقیقه یک نفر جان خود را در طول مخاصمات مسلحانه از دست داد. (Sustainable Development Goals Report 2025)

^{۱۴} The Pact, *supra*, p 12, 42 (a).

کند. این درحالیست که گزارش سال ۲۰۲۵ اهداف توسعه پایدار تامین بودجه و مشکلات مدیریتی را مانعی بر سر راه کارآمدی عملیات صلح معرفی می‌کند.^{۱۵}

۱-۱. مساله امنیت و تهدیدات

سند پیمان در ذیل سه موضوع عمده، مسئله‌ی امنیت و به تبع آن تهدیدات بین‌المللی را با همان نگاه تطابق با اصول و اسناد حقوق بین‌المللی و در چارچوب حقوق بشر، محوریت متن خود در بخش صلح و امنیت قرار داده است. این موضوعات که هر یک به نوبه خود از مهمترین دغدغه‌ها و در عین حال بزرگ‌ترین تهدید علیه صلح و حقوق بشرِ انبانی بشری است شامل تهدیدات و امنیت دریایی، تروریسم و تسلیحات هسته‌ای می‌شود.

در رابطه با امنیت دریایی، سند پیمان از منظر هنجاری و حقوقی به تعهد دولت‌ها بر رعایت حقوق بین‌الملل در این زمینه تاکید می‌کند. همانطور که احترام به حاکمیت دولت‌ها، منع تهدید یا استفاده از زور در مواد منشور سازمان ملل بیان شده است،^{۱۶} پیمان برای آینده نیز بر تعامل و همکاری و در سطوح جهانی و منطقه‌ای و همکاری‌های بین‌المللی در مقابله با تهدیداتی مانند دزدی دریایی، قاچاق و یا تروریسم دریایی تاکید می‌کند.^{۱۷} به عبارتی می‌توان گفت که سند در اینجا یک دستور کار هنجاری بر مبنای احترام به حقوق بین‌الملل مخصوصاً حقوق بین‌الملل دریا با تمرکز بر کنوانسیون حقوق دریاها ایجاد می‌کند و کشورها را ملزم به همکاری‌های متقابل و حتی تبادل اطلاعات در مواجهه با تهدیدات دریایی می‌سازد.^{۱۸} از این رو، اهمیت سند بیشتر در بازتاکید بر چارچوب‌های موجود حقوق بین‌الملل دریاها قابل مشاهده است تا ایجاد قواعد با نهادها و سازوکارهای جدید.

تروریسم در اسناد حقوق بین‌الملل تعریف شده و در همه اشکال خود از جدی‌ترین تهدیدات علیه صلح و امنیت بین‌المللی تلقی شده است.^{۱۹} پیمان نیز در صدر بند ۴۴ خود بر اینکه تروریسم یک عمل جنایی است که هیچ توجیهی ندارد تاکید می‌کند^{۲۰} و با جنایی خواندن این اقدامات هم‌راستا با قطعنامه ۱۳۷۳ شورا امنیت^{۲۱} و با ابتنا به تعهدات بین‌المللی مبارزه قاطع با تروریسم را با رویکرد مبتنی بر احترام به حقوق بشر، منع نفرت‌پراکنی و پیشگیری از بیان نظرات و تفکرات افراطی ترویج می‌دهد. با این حال بنابر گزارش ۲۰۲۵ اهداف توسعه پایدار در سال ۲۰۲۴ دست‌کم در هر ۱۲ دقیقه یک نفر در منازعات و مخاصمات مسلحانه (اعم از حملات تروریستی) جان خود را از دست داده که در مجموع منجر به کشته شدن ۴۸ هزار و ۳۸۴ نفر که اغلب آنان را شهروندان و غیرنظامیان تشکیل می‌دادند، شد. با بررسی میان اهداف توسعه پایدار و گزارش سال ۲۰۲۵ آن تضمین تعادل میان آزادی‌های فردی و امنیت همواره یک چالش اساسی است که در سطح سیاست‌گذاری باید به آن توجه ویژه‌ای نمود.

پیمان برای آینده در ادامه سایر اسناد بین‌المللی مانند قطعنامه ۲۳۴۱ شورای امنیت^{۲۲} و یا کنوانسیون مقابله با تامین مالی تروریسم، اهمیت مقابله با استفاده غیرقانونی از فناوری‌های نوین مخصوصاً در رابطه با جرایم سایبری و یا پولشویی را برجسته می‌سازد. تاکیدی که سند بر هماهنگی بین نهادی، بین‌المللی و منطقه‌ای در مقابله با تروریسم دارد بازتابی است از مسئولیت‌های گسترده شورای امنیت که در ذیل فصل هفتم منشور ملل متحد آمده است. سند همچنین با ارائه پیشنهاد تدوین کنوانسیون جامع

¹⁵ SDG Report 2025, p 6.

¹⁶ منشور ملل متحد در بند چهارم از ماده ۲ اینطور مقرر می‌دارد که کلیه اعضا در روابط بین‌المللی خود باید از تهدید به زور یا استفاده از آن علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشوری خودداری کنند. در ماده ۵۵ خود نیز در جهت ضرورت ایجاد شرایط ثبات برای تامین روابط صلح آمیز احترام بر اصل تساوی حقوق را نیز تشویق و ترغیب می‌نماید.

¹⁷ The Pact, *supra*, Action 22.

¹⁸ *Ibid*, Action 22, (a), (b).

¹⁹ شورا امنیت سازمان ملل در قطعنامه ۱۵۶۶ خود بر اینکه تروریسم در تمام اشکال و مظاهر خود یکی از بزرگ‌ترین تهدیدات علیه صلح و امنیت است تاکید

کرد. (Security Council, S/RES/1566 (2004), Resolution 1566)

²⁰ The Pact, *supra*, p 13, Action 23.

²¹ Security Council, S/RES/1373 (2001), Resolution 1373. "Reaffirming the need to combat by all means, in accordance with the Charter of the UN, threats to international peace and security caused by terrorist acts."

²² Security Council, S/RES/2341 (2017), Resolution 2341, p 3.

بین‌المللی مقابله با تروریسم در نظر دارد که تلاش‌های گسترده سازمان ملل و سیاستگذاران جهانی برای ایجاد چارچوب قانونی کامل و همگن در این زمینه را مجدداً به جریان اندازد.^{۲۳}

با هدف ایجاد دنیایی عاری از تسلیحات هسته‌ای، سند پیمان برای آینده ضمن تأکید بر خطرات فاجعه‌بار جنگ هسته‌ای، تعهد کشورهای عضو به خلع سلاح کامل هسته‌ای، رعایت حقوق قانونی استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای را برجسته می‌سازد. سند با شناخت هدف نهایی خلع سلاح تحت کنترل بین‌المللی و هدف فوری رفع خطر جنگ هسته‌ای در یک رویکرد حقوق بشردوستانه نگرانی‌ها، تهدیدات و پیامدهای فاجعه‌بار جنگ هسته‌ای را به پیروی از سایر اسناد بین‌المللی همچون قطعنامه‌ی ۱۸۸۷^{۲۴} مجدداً گوشزد می‌کند. همچنین چنانچه که معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای^{۲۵} در ماده ۴ خود خواستار مذاکراتی جدی و موثر از سوی کشورهای عضو در جهت خلع سلاح کامل تحت نظارت بین‌المللی شده است، سند پیمان نیز ضمن تأکید بر این تعهد که پایه‌ی اساسی خلع سلاح هسته‌ای است مجدداً تعهد خود را اعلام می‌دارد.^{۲۶}

بنابر نگاه سند پیمان برای آینده به مسئله تسلیحات هسته‌ای می‌توان اینطور گفت که این سند سعی دارد تا در یک چارچوب هنجاری و حقوقی متوازن ضمن رد قاطع و جلوگیری از جنگ هسته‌ای و تأکید بر رعایت تعهدات حقوقی الزام‌آور کشورهای عضو معاهده‌ی منع گسترش تسلیحات هسته‌ای، حق مشروع کشورهای جهان را برای بهره‌برداری صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای بدون تبعیض حفظ کند و در راستای حفظ صلح پایدار و امنیت جهانی نقشه راهی برای روزهای عاری از تسلیحات هسته‌ای مخاصمت‌آمیز تنظیم کند.

بدین ترتیب همانطور که در سند، مفهوم صلح^{۲۷} یک هدف آرمانی صرف نیست بلکه با ملزوم ساختن تمام دولت‌ها در راستای ممانعت و پیشگیری از وقوع جنگ و نقض اصول اساسی حقوق بشر تبدیل به یک رکن پویا و الزام‌آور در نظام حقوق بین‌المللی می‌شود، امنیت بین‌المللی نیز در سند پیمان برای آینده یک مفهوم فراگیری است که شامل تعهد به همکاری‌های چندجانبه، نظارت و اجرای تعهدات خلع سلاح می‌شود که عدم رعایت این اصول از سوی دولت‌ها نه تنها منجر به مشکلات سیاسی بلکه به ایجاد چالش‌های حقوقی و حتی اخلاقی نیز در جامعه بین‌الملل می‌انجامد.^{۲۸}

۱-۲. مسئولیت حقوقی دولت‌ها در حفاظت از غیرنظامیان

همانند گزارش سال ۲۰۲۵ اهداف توسعه پایدار که در ذیل هدف ۱۶، از افزایش تلفات غیرنظامیان در بحران‌ها گزارش می‌دهد، پیمان برای آینده نیز به صراحت نگرانی خود را از بابت تأثیر مخرب و آسیب‌های فزاینده‌ای که منازعات مسلحانه بر زنان، کودکان و افراد توانخواه می‌گذارد ابراز می‌کند. به همین ترتیب ضمن اشاره بر حفاظت از غیرنظامیان در منازعات مسلحانه به عنوان یکی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه،^{۲۹} بر تعهد همه جانبه‌ی کشورها به رعایت مقررات بین‌المللی نیز تأکید می‌نماید.^{۳۰} تأکید سند^{۳۱} بر تسریع در اجرای تعهدات مربوط به حقوق کودکان در مخاصمات و شرایط جنگی بازتابی از ماده ۳۸ کنوانسیون حقوق کودک است که کشورهای عضو متعهد می‌شوند که طبق تعهدات ناشی از حقوق بین‌الملل بشردوستانه مربوط به حمایت از افراد غیرنظامی در مخاصمات کلیه اقدامات ممکن را برای تضمین حمایت و مراقبت از کودکانی که به علت این شرایط در معرض

²³ The Pact, *supra*, Action 23 (C).

²⁴ Security Council, S/RES/1887, Resolution 1887. "Gravely concerned about the threat of nuclear terrorism, and recognizing the need for all States to take effective measures to prevent nuclear material or technical assistance becoming available to terrorists."

²⁵ Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, March 5, 1970, Article VI.

²⁶ The Pact, *supra*, Action 25.

²⁷ رجوع کنید به: Eslami, Reza, Movassagh, Hooman, "Peace Education in Iran Challenges and Prospects", Journal of Peacebuilding and Development, pp.33-48, 2014.

²⁸ نگاه کنید به: اسلامی، رضا، آیا حقوق بشر، راهنمای هنجارهای حقوق مدنی و سیاسی برای توانمندی و مطالبات جامعه مدنی، مجد، ایران، ۱۳۹۵.

²⁹ سایر اسناد بین‌المللی نیز به این موضوع اشاره کردند و بر رعایت آن تأکید نمودند. از جمله ماده ۳ مشترک و ۵۱ کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و یا ماده ۴۸ پروتکل الحاقی اول کنوانسیون ژنو.

³⁰ The Pact, *supra*, Para. 35.

³¹ The Pact, *supra*, Action 14 (b).

آسیب قرار می‌گیرند به عمل آورند.^{۳۲} سند همچنین تعهد به حفاظت از پرسنل امدادی و نیز خبرنگاران- افرادی که بر اساس قواعد بین‌المللی بشردوستانه باید به عنوان شخصیت غیرنظامی^{۳۳} شناخته شوند- و رسانه‌ها در منازعات را گوشزد می‌کند. این تعهد در حالی است که در گزارش اهداف توسعه پایدار سال ۲۰۲۵ از افزایش نگران‌کننده تعداد قتل‌ها و ناپدید شدن مدافعان حقوق بشر و روزنامه‌نگاران در سال ۲۰۲۴ گزارش می‌دهد. در این میان قتل روزنامه‌نگاران با ۱۱ درصد افزایش به ۸۲ مرگ رسیده که بالاترین سهم در بیش از یک دهه است و همچنین ۶۰ درصد این مرگ‌ها در مناطق درگیری رخ داده است.^{۳۴} کمک‌های بشردوستانه آن گونه که در قطعنامه مورخ ۱۹۹۱ مجمع عمومی سازمان ملل^{۳۵} آمده باید مطابق با اصول انسانیت، بی‌طرفی و عدم تبعیض ارائه شود. سند پیمان برای آینده نیز در یکی از بندهای خود^{۳۶} به پایبندی کشورها به مفاهیم انسانیت، بی‌طرفی و استقلال تاکید می‌کند. سند پیمان برای آینده با یک رویکرد جامع بر حمایت از افراد متأثر از بحران‌های انسانی اشاره می‌کند و به طور خاص به افزایش فاجعه‌بار تعداد افرادی که تحت تاثیر بحران‌های انسانی قرار گرفته‌اند همچون آوارگان اجباری، افرادی که به شرایط بد بهداشتی دچار شده‌اند، گرسنگی حاد و قرار داشتن در شرایط قحطی یا شبه قحطی اشاره می‌کند.^{۳۷} در همین راستا، گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ نیز از افزایش تعداد جمعیت جهانی پناهندگان تحت حمایت کمیساریای عالی سازمان ملل متحد (که شامل افرادی است که در وضعیت مشابه پناهندگی قرار دارند و یا سایر نیازمندان به حمایت بین‌المللی) به ۳۷/۸ میلیون نفر خبر می‌دهد.^{۳۸} سند در ادامه به موضوع ریشه‌های جا به جایی‌های اجباری و تامین راهکارهای پایدار برای آوارگان داخلی و خارجی می‌پردازد^{۳۹} که این امر شامل توزیع عادلانه مسئولیت‌ها و حمایت از جوامع میزبان همراه با رعایت قاعده عدم بازگرداندن اجباری^{۴۰} می‌شود. بنابر گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ از سال ۲۰۱۹ گرسنگی جهانی به شدت افزایش یافته و همچنان نیز در حال افزایش است. تقریباً از هر یازده نفر یک نفر در سال ۲۰۲۳ در سراسر جهان با گرسنگی مواجه بوده در حالیکه بیش از ۲ میلیارد نفر ناامنی غذایی متوسط تا شدید را تجربه کردند.^{۴۱} با این وجود، پیمان برای آینده بر رفع فاجعه گرسنگی، ناامنی غذایی حاد، قحطی و وضعیت‌های مشابه با استفاده از تمام دانش و منابع تاکید نموده است.^{۴۲} برای آنکه هدف دوم از اهداف توسعه پایدار (رفع گرسنگی)^{۴۳} در مسیر صحیح قرار گیرد طبق گزارش SDG اقدامات فوری برای تقویت سیستم‌های غذایی، حمایت از تولید کنندگان کوچک، تضمین دسترسی به رژیم‌های غذایی مغذی و رسیدگی به عوامل ساختاری نوسانات قیمت مواد غذایی از طریق تامین مالی هماهنگ و استراتژی‌های چندبخشی مورد نیاز است.

از منظر حقوقی، تعهد دولت‌ها به رفع گرسنگی در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به عنوان یک حق اساسی شناخته شده است و ممنوعیت استفاده از گرسنگی به عنوان اهرم نظامی یا سیاسی نیز از تعهدات حقوق بین‌الملل بشردوستانه

^{۳۲} در همین چارچوب، تحولات ناشی از دو جنگ اخیر ایران بار دیگر شکنندگی اصل حمایت از غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه را آشکار ساخت.

گزارش‌های منتشر شده از آسیب‌دیدگی برخی اماکن غیرنظامی مانند مدارس، مراکز آموزشی و موزه‌ها و اموال فرهنگی، پرسش‌های جدی درباره میزان رعایت اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه به ویژه اصل تفکیک میان اهداف نظامی و اشخاص و اموال غیرنظامی را مطرح می‌کند.

^{۳۳} First Additional Protocol to the Geneva Conventions, Article 79, 1977.

^{۳۴} SDG Report 2025, p 41.

^{۳۵} General Assembly, 46th Session, Resolution 46/182. "Humanitarian assistance must be provided in accordance with the principles of humanity, neutrality and impartiality."

^{۳۶} The Pact, *supra*, Action 15.

^{۳۷} *Ibid.*

^{۳۸} SDG Report 2025, p 29.

^{۳۹} The Pact, *supra*, Action 15 (b).

^{۴۰} این قاعده در کنوانسیون مربوط به وضع پناهندگان نیز در ذیل ماده ۳۳ بیان شده؛ طبق این کنوانسیون (اخراج

پناهندگان با قاطعیت ممنوع است و هیچ دولت متعهده‌ای نباید یک پناهنده را به مرزهای سرزمینی که زندگی یا آزادی او به دلایلی چون دینی، نژادی، ملیتی و یا عضویت در یک گروه اجتماعی خاص و یا داشتن عقیده سیاسی تهدید میشود اخراج یا بازگرداند.)

^{۴۱} SDG Report 2025, p 10.

^{۴۲} The Pact, *supra*, Action 15 (c).

^{۴۳} Zero hunger

نشأت می‌گیرد. پیمان برای آینده علاوه بر تاکید مجدد بر اهمیت این تعهدات، بر گسترش پیشگیری و تاب آوری به معنای تقویت توانمندسازی جامعه مدنی و توسعه زیرساخت‌های پایدار غذایی نیز تاکید می‌کند.

۱-۳. دیپلماسی پیشگیرانه

پیمان برای آینده به صراحت بر ضرورت پیگیری "حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات" و اهمیت برقراری گفتگوی دیپلماتیک میان کشورها و بهره‌گیری از دیپلماسی پیشگیرانه تاکید می‌کند.^{۴۴} سند با تاکید بر دیپلماسی پیشگیرانه، بستر کاربرد این اصول در عالم واقع و به شکلی عملی و راهبردی را فراهم می‌آورد. در همین راستا، پس از جنگ چهل روزه، ایران برای جلوگیری از حملات و آسیب‌های بیشتر مذاکرات دیپلماسی را در پیش گرفت.

پیمان برای آینده با تمرکز بر نقش کلیدی سازمان ملل به عنوان تسهیل‌گر همکاری‌های بین‌المللی و گسترش همکاری‌های منطقه‌ای، رویکرد خود را بر پایه اصول بنیادین حقوق بین‌الملل قرار داده است؛ به عنوان مثال به تبعیت از منشور سازمان ملل بر حل مسالمت‌آمیز منازعات،^{۴۵} عدم توسل به خشونت در حل اختلافات^{۴۶} و همچنین همکاری مبتنی بر حسن نیت بین‌المللی که متضمن حفظ صلح و امنیت جهانی باشد تاکید می‌نماید. در ادامه و در چارچوب نقش تعریف شده دبیرکل در منشور،^{۴۷} سند دبیرکل را برای استفاده فعال از مساعی جمیله^{۴۸} و توانمندسازی سازمان ملل در امور میانجیگری و پیشگیری در حل و فصل صلح‌آمیز اختلافات ترغیب می‌کند.^{۴۹} در همین راستا، قدرتمندسازی سازمان‌های منطقه‌ای را به عنوان بازوهای سازمان ملل در پیشگیری و حل و فصل اختلافات مورد تاکید قرار می‌دهد.

در رابطه با دیپلماسی پیشگیرانه، پیمان برای آینده با تاکید بر تعهد عمل بر مبنای منشور سازمان ملل، الزام‌آوری این اصول را یادآور می‌شود. همچنین با توجه به افزایش مخاصمات و درگیری‌ها با تلاش بر توسعه بخشیدن به دیپلماسی پیشگیرانه و ابزارهای مسالمت‌آمیز همچون ارتقای نقش دبیرکل از طریق نهادینه کردن مجدد نقش‌های دیپلماتیک او در جهت مدیریت بحران که به عنوان یکی از عوامل موثر در پیشگیری از تشدید بحران‌ها می‌تواند نقش داشته باشد و یا تقویت صلح منطقه‌ای به عنوان بستری برای صلح جهانی از طریق همکاری‌های سازنده بین نهادهای و بین منطقه‌ای در امور صلح، در پی استحکام امنیت بین‌المللی و تضمین فراهم آوردن اقدامات موثر پیش از تشدید بحران‌ها و درگیری‌ها است. به عبارتی دیگر، سند در زمینه دیپلماسی پیشگیرانه برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی چارچوبی معتبر و مطابق با تعهدات مندرج در اسناد بین‌المللی مانند منشور سازمان ملل ارائه می‌دهد که اتخاذ اقدامات جمعی موثر، توسعه سازوکارهای اعتمادسازی^{۵۰} و تقویت نقش دبیرکل و همکاری با نهادهای منطقه‌ای در راستای ممانعت و پیشگیری از بروز منازعات و یا حل و فصل مسالمت‌آمیز، دامنه شمول آن را تشکیل می‌دهد.

۲- توسعه پایدار: چالش‌ها و راهکارها در پیمانی برای آینده

سند پیمان برای آینده در نخستین بخش خود تحت عنوان "توسعه پایدار و تامین مالی برای توسعه"^{۵۱} موضعی به شدت هنجاری اتخاذ می‌کند و توسعه پایدار را الزامی اخلاقی ریشه‌دار در کرامت انسانی، برابری نسلی و همبستگی جهانی معرفی می‌نماید و با الهام از دستور کار ۲۰۳۰ نقشه راهی برای غلبه بر بحران‌های فقر، گرسنگی، نابرابری و تخریب محیط زیست پیشنهاد می‌دهد.^{۵۲} بر

⁴⁴ The Pact, *supra*, Action 16.

⁴⁵ بنابر ماده ۲ (۳) منشور سازمان ملل متحد: "کلیه اعضا اختلافات بین‌المللی خود را به وسایل مسالمت‌آمیز به طریقی که صلح و امنیت بین‌المللی و عدالت به خطر نیافتد، حل خواهند کرد."

⁴⁶ منشور سازمان ملل متحد، ماده ۲ (۴).

⁴⁷ منشور سازمان ملل متحد، ماده ۹۹.

⁴⁸ Good offices

⁴⁹ The Pact, *supra*, Action 16 (f).

⁵⁰ The Pact, *supra*, Action 16 (c).

⁵¹ Sustainable development and financing for development

⁵² The Pact, *supra*, Para. 19.

اساس مفاد پیمان، دولت‌ها متعهد شده‌اند تلاش‌های خود را برای تحقق کامل و به موقع اهداف توسعه پایدار تا سال ۲۰۳۰ تسریع کنند، سرمایه‌گذاری در حوزه‌های توسعه‌ای را افزایش دهند و همکاری‌های بین‌المللی را تقویت نمایند.^{۵۳} مطالعه تطبیقی مفاد پیمان با گزارش اهداف توسعه پایدار نشان می‌دهد علی‌رغم اجماع گسترده دولت‌ها بر ضرورت تحقق اهداف توسعه پایدار روندهای جهانی همچنان از وجود شکاف قابل توجه میان تعهدات هنجاری و نتایج عملی حکایت دارند. افزایش فقر، نابرابری‌های اقتصادی، بحران بدهی کشورهای کم‌درآمد و تداوم آثار تغییرات اقلیمی موید آن است که چالش اصلی نظام توسعه بین‌المللی بیش از فقدان تعهدات حقوقی به ضعف سازوکارهای اجرایی و تامین مالی بازمی‌گردد. به عنوان مثال سند پیمان مجدداً بر تعهدات موجود برای ریشه‌کن کردن فقر به عنوان یک الزام ضروری در راستای توسعه پایدار تاکید می‌نماید^{۵۴} و همچنین اتخاذ اقدامات لازم برای پایان دادن به گرسنگی و تضمین امنیت غذایی را الزامی می‌کند و خواستار اخذ اقدامات جسورانه، عادلانه و تحول آفرین می‌شود.^{۵۵}

رویکرد سند یک موضع چند بعدی است که ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را با تاکید بر وابستگی متقابلی که نسبت به یکدیگر دارند ادغام می‌کند. سند پیمان برای آینده ۲۰۲۴ رویکردی غایت‌انگارانه ارائه می‌دهد که توسعه را نه اهداف جداگانه بلکه اجزای درهم تنیده‌ای می‌بیند که با رعایت کرامت انسانی و عدالت بین‌نسلی به صورت متوازن پیش می‌روند. این رویکرد، توسعه پایدار را تعهدی اخلاقی برای "نادیده گرفتن کسی" می‌داند و به حقوق بشر، برابری جنسیتی و عدالت اقلیمی استناد می‌کند. پیمان بر خلاف اسناد پیشین، بر تقویت سیستم چندجانبه و همکاری بین‌المللی تاکید دارد و آن را بستر الزامی توسعه پایدار می‌داند؛ بنابراین مفاهیم و ساختارهای نهادی توسعه را بازتعریف می‌کند.

توسعه پایدار به عنوان مفهوم هنجاری محوری در نظم بین‌الملل مانند دستور کار ۲۰۳۰ در مرکز پیمان قرار گرفته است. رویکرد آرمان‌گرایانه و یکپارچه آن نقشه راهی عادلانه پیشنهاد می‌کند اما محدودیت‌هایی چون عدم تضمین تامین مالی و نبود راهکارهای دقیق برای کشورهای کمتر توسعه‌یافته یا آسیب‌دیده از تغییرات اقلیمی، تحقق تعهدات را دشوار می‌سازد. در این مبحث از مقاله، بخش توسعه پایدار در ۳ بخش مورد بررسی قرار می‌گیرد: تخصیص منابع و سرمایه‌گذاری، سیاست‌های زیست محیطی و گذار انرژی و بررسی همکاری‌های جهانی در توسعه.

۱-۲. تخصیص منابع و سرمایه‌گذاری

سند به طور جامع به تخصیص منابع و سرمایه‌گذاری می‌پردازد و الزامات کنترل و نظارت مالی را هم‌راستا با بیانیه ۲۰۱۵ آدیس آبابا^{۵۶} و مقررات مربوط به کمک‌های توسعه رسمی^{۵۷} با تعهد ۷/۰ درصد تولید ناخالص ملی کشورهای توسعه یافته بیان می‌کند. پیمان چارچوبی جامع برای از بین بردن شکاف مالی اهداف توسعه پایدار فراهم کرده است^{۵۸} با این حال، به نظر می‌رسد که بهتر بود تا در درجه اول بر مکانیسم‌های ضمانت اجرایی و نظارت بین‌المللی و حتی اشاره به تاثیر نقش آفرینی نهادهای مدنی تاکید کرده و اساساً وجود چنین نهادها و ضمانت اجراهای نظارتی را تقویت می‌کرد.

سند پیمان به پیروی از اسنادی چون میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^{۵۹} بر ایجاد فرصت‌های اقتصادی و تعهد به تامین مالی در راستای اهداف توسعه تاکید می‌کند. اشاره پیمان به تقویت و تشدید پیگیری‌ها و تلاش‌ها در جهت مبارزه با فسادهای مالی، پولشویی، فرار مالیاتی^{۶۰} و... به درستی در راستای سایر اسناد بین‌المللی حقوقی مانند کنوانسیون‌های مبارزه با

⁵³ The Pact, *supra*, Pp. 3 and 4.

⁵⁴ The Pact, *supra*, Action. 1.

^{۵۵} رجوع کنید به: اسلامی، رضا؛ آجلی لاهیجی، مهشید، "کاهش فقر، دستورالعملی برای توسعه ی اجتماعی در نظام بین المللی حقوق بشر"، مجله پژوهشهای حقوقی (موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش)، ۱۶ (۳۱)، صص ۴۷-۷۷، ۱۳۹۵.

⁵⁶ The Pact, *supra*, Para. 20 (a).

^{۵۷} یا کمک‌های توسعه‌ای رسمی. (ODA) Official Development Assistance

⁵⁸ The Pact, *supra*, Para. 23.

⁵⁹ United Nations General Assembly, International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights, 1966, Articles 2.

⁶⁰ The Pact, *supra*, Para. 23 (h).

فساد سازمان ملل متحد^{۶۱} و همکاری‌های مالیاتی^{۶۲} است. گزارش سال ۲۰۲۵ اهداف توسعه پایدار در نگاهی که به روندهای تامین مالی و داده‌ها کرده است گوشزد می‌کند که نه تنها کمک توسعه رسمی افزایش نیافته بلکه شکاف مالی میان کشورهای ثروتمند و فقیر به شدت نامتعادل است.^{۶۳}

تاکید پیمان بر اصل "هیچ کس نباید پشت سر باقی بماند" در واقع بازتاب اصول بنیادین حقوق بشر، به ویژه اصل برابری و منع تبعیض است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد شناسایی قرار گرفته‌اند. با نگاهی تطبیقی، تمرکز پیمان بر انسان و تعهد آن بر اقدامات جسورانه و عادلانه را در دستورکار ۲۰۳۰ نیز می‌شود ملاحظه کرد. بدین معنا که تمرکز بر کشورهای کم برخوردار، کشورهای آفریقایی، جزایر کوچک و کشورهایی با مسائل خاص (کشورهایی که در شرایط جنگ و پسا جنگ هستند) نیز در پیمان آورده شده است.^{۶۴}

با این حال، گزارش سال ۲۰۲۵ اهداف توسعه پایدار نشان می‌دهد که بیش از نیمی از جمعیت جهان به میزانی از حمایت اجتماعی دسترسی دارند (۵۲/۴ درصد در سال ۲۰۲۳) اما هنوز ۳/۸ میلیارد نفر پوشش اجتماعی ندارند^{۶۵} که این بدین معناست که تعهدات منعکس در سند پیمان همچنان نیازمند اقدامات گسترده است.^{۶۶} در عین حال، برابری جنسیتی در پوشش حمایت‌های اجتماعی بسیار کم‌رنگ است و زنان به میزان بسیار کمتری به حمایت‌های اجتماعی دسترسی دارند که این امر زمینه ساز تبعیض ساختاری می‌شود و همزمان عناصر تبعیض را نمایان می‌کند.^{۶۷}

پیمان برای آینده با اتخاذ رویکردی چند بعدی و هدفمند به فقرزدایی تلاش کرده است تا با تمرکز ویژه بر بخش‌های توسعه روستایی،^{۶۸} سیستم‌های بهداشتی و آموزشی رویکردی جامع برای مقابله با فقر در تمام ابعاد آن معرفی نماید. اما در نگاه تطبیقی با گزارشات سال ۲۰۲۵ اهداف توسعه، گرچه پیشرفت قابل ملاحظه‌ای در برخورداری از حمایت‌های اجتماعی رخ داده اما همچنان کمبودهای زیادی باقی مانده است؛ به ویژه در کشورهای کم درآمد و برخی مناطق خاص آفریقا که فقر و نابرابری جنسیتی توأمان با یکدیگر به شدت در حال افزایش هستند. تاکید بر کمبودهای موجود و اعلان مجدد بر اهداف توسعه که در رویکرد سند آمده است تا زمانی که سرمایه گذاری‌های بلند مدت و ایجاد بسترهای قانونی و حمایتی در کشورها تضمین نشود تلاش‌های این سند مانند سایر اسناد دیگر- در گذشته و در آینده- ممکن است ناکارآمد باشد. نکته‌ی مهمی که نبود آن در متن سند نه تنها در زمینه مقابله با فقر بلکه با سایر موارد دیگر ذیل بحث توسعه حس می‌گردد عدم وجود سازوکارهای پاسخگویی و اقدامات حقوقی قوی‌تر برای ممکن ساختن تحقق اهداف مذکور است. از آن جا که در اغلب موارد افراد به دلیل نداشتن توان اقتصادی و فقر شدید از دستیابی به مواد غذایی عاجز می‌مانند؛ یکی از هنجارهای حقوق بشری و حقوق اساسی مردم - حق بر غذا- نقض می‌شود. بدون تردید برخورداری از غذای کافی یک حق انسانی است. امنیت غذایی سنگ بنای یک جامعه توسعه یافته و عنصر اصلی سلامت فکری، روانی و جسمی آن جامعه است.^{۶۹} چنانچه در سال ۲۰۱۵ میلادی، ریشه‌کنی گرسنگی یکی از اهداف توسعه پایدار در سند ۲۰۳۰ مجمع عمومی

⁶¹ United Nations. 2003. "United Nations Convention against Corruption." Articles 12 and 15.

⁶² رجوع کنید به:

OECD, Model Tax Convention on Income and on Capital 2017 (Full Version), OECD Publishing, 2019.

⁶³ SDG Report 2025, Pp. 4-12.

⁶⁴ The Pact, *supra*, Para. 20.

⁶⁵ SDG Report 2025, *supra*, P. 9.

⁶⁶ The Pact, *supra*, Para. 21.

⁶⁷ SDG Report 2025, *supra*.

⁶⁸ The Pact, *supra*, Para. 21 (a).

⁶⁹ فروغی‌نیا، حسین؛ نقوی مرمتی، محمد؛ نقوی مرمتی، علی؛ "ماهیت تعهدات دولت‌ها در خصوص حق بر غذا از منظر حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بشردوستانه"، دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، شماره هفتم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳.

سازمان ملل مطرح شد.^{۷۰} سند پیمان برای آینده ۲۰۲۴ نیز بر حذف ناامنی غذایی و سوء تغذیه تأکید می‌نماید و با در نظر گرفتن تمامی ابعاد حقوقی، اجتماعی و اقتصادی این حق، دسترسی، پذیرش فرهنگی و پایدار بودن منابع را تضمین می‌کند.^{۷۱} سند نوآوری‌هایی در تضمین زنجیره‌های تولید و توزیع، پایداری کشاورزی و مقاومت در برابر بحران‌های اقلیمی و بازارها نشان می‌دهد با این حال در شرایط ناپایدار سیاسی-اقتصادی فقدان سازوکارهای اجرایی چالش اصلی است.

۲-۲. سیاست‌های زیست محیطی و انتقال انرژی

پیمان برای آینده ۲۰۲۴ ذیل بحث درباره سیاست‌های زیست محیطی و انتقال انرژی، به صراحت چالش‌های موجود در حفاظت از محیط زیست، مقابله با تغییرات اقلیمی، بهبود یافتن بهره‌وری انرژی و همچنین عبور از سوخت‌های فسیلی را بیان می‌کند. سند با پیوند میان برابری جنسیتی و دستیابی به توسعه پایدار به بررسی مفاهیم و اعلام نظرات و هشدارها پیرامون سیاست‌های زیست محیطی می‌پردازد. به عنوان مثال، تحقق برابری جنسیتی و توانمندسازی تمام زنان مستقیماً به عنوان هدف کلیدی و پیش شرط توسعه پایدار شناخته شده است.^{۷۲} پیمان با برشمردن برخی از اقدامات کلیدی مانند افزایش سرمایه‌گذاری و حمایت از نهادها که خود یکی از علل پدید آمدن رابطه تنگاتنگ میان فقر و نابرابری جنسیتی است و یا با اعلام ضرورت حقوق برابر اقتصادی، به دسترسی زنان به مالکیت، خدمات مالی، زمین و فناوری مطابق با حق مالکیت مندرج در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توجه نشان می‌دهد.

سند پیمان با ارجاع به بیانیه اقدام پکن به منزله چارچوبی کارآمد در راستای سیاستگذاری در حوزه حقوق زنان و توانمندسازی اقتصادی و سیاسی آنان، با نگاهی بر کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان بر حذف فوری تمام موانع قانونی، اجتماعی و اقتصادی برای زنان تأکید می‌نماید. گزارش سال ۲۰۲۵ اهداف توسعه پایدار نشان می‌دهد که با وجود پیشرفت‌های مهم در افزایش مشارکت زنان و دختران در آموزش، اشتغال و سیاست همچنان چالش‌های جدی باقی مانده است. بنا بر این گزارش، در مقیاس جهانی کمتر از یک سوم از موقعیت‌های مدیریتی توسط زنان اداره می‌شوند.^{۷۳} این آمار نشان می‌دهد که با گذشته سه دهه از بیانیه اقدام پکن همچنان تبعیض جنسیتی و نقض حقوق بشری زنان به قوت خود باقی است.

بخش مهمی از متن سند پیمان برای آینده ۲۰۲۴ به تقویت اقدامات مقابله با تغییرات اقلیمی و زیست محیطی اختصاص دارد. از دیدگاه نظری، حق بر محیط زیست یک حق ترکیبی است که از پیوند میان حقوق مدنی، سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پدید آمده است. بنابر اعلامیه استکهلم^{۷۴} که نخستین بار پیوند میان حقوق بشر و محیط زیست را مطرح کرد، انسان حق اساسی بر آزادی، برابری و شرایط زندگی مناسب در محیطی دارد که کیفیت آن به او امکان زندگی با کرامت و رفاه را بدهد.^{۷۵} از منظر حقوق بین‌الملل و با رویکردی تطبیقی، سند پیمان چارچوبی کاملاً منطبق با کنوانسیون چارچوب سازمان ملل درباره تغییرات اقلیمی^{۷۶} و توافقنامه پاریس^{۷۷} ارائه می‌دهد. سند ضمن ابراز نگرانی از روند کند کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و شدت یافتن آثار منفی تغییرات اقلیمی به ویژه در کشورهای در حال توسعه و آسیب‌پذیر، مسئولیت مشترک ولی متفاوت و ظرفیت‌های متفاوت ملی را به عنوان پایه‌های عدالت اقلیمی ذکر می‌کند.^{۷۸} با این وجود، به عنوان مثال در حملات گزارش شده به پالایشگاه‌ها، تاسیسات نفتی و زیرساخت‌های انرژی در جریان جنگ آمریکا - اسرائیل علیه ایران، فقط واجد ابعاد امنیتی و اقتصادی نبوده بلکه پیامدهای زیست محیطی فرامرزی قابل توجهی نیز به همراه داشته است. در پرتو اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه از جمله، اصل تناسب و تعهد به اتخاذ اقدامات احتیاطی در حملات (مواد ۵۱ و ۵۷ پروتکل الحاقی اول ۱۹۷۷) دولت‌ها مکلف‌اند آثار

^{۷۰} نیکنامی ر. (۱۴۰۲). «تأثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی جهانی بر اساس مدل تحلیل راهبردی پست». مطالعات کشورها. ۴۱(۴): ۵۹۹-۶۶۵.

^{۷۱} The Pact, *supra*, Para. 22.

^{۷۲} The Pact, *supra*, Action 8.

^{۷۳} SDG Report 2025, *supra*, P. 19.

^{۷۴} Stockholm Declaration (1972).

^{۷۵} UN Doc. A/RES/2994(XXVII), 1972 Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Principle. 1.

^{۷۶} UNFCCC (UNITED NATIONS FRAMEWORK CONVENTION ON CLIMATE CHANGE)

^{۷۷} Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change, Dec. 12, 2015.

^{۷۸} The Pact, *supra*, Para. 28.

زیست‌محیطی عملیات نظامی خود را مورد ملاحظه قرار دهند. از این رو، هرگونه اقدام نظامی که منجر به آلودگی گسترده دریایی یا تخریب منابع طبیعی مشترک شود می‌تواند فراتر از نقض تعهدات بشردوستانه، زمینه طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها را نیز فراهم آورد و بار دیگر شکاف میان تعهدات هنجاری منجر در اسناد بین‌المللی و واقعیات عملی مخصصات معاصر را نمایان کند. در ادامه سیاست‌های زیست‌محیطی، سند در چارچوب کنوانسیون‌هایی مانند کنوانسیون تنوع زیستی^{۷۹} و کنوانسیون مقابله با بیابان‌زایی،^{۸۰} اهمیت حفاظت و احیای اکوسیستم‌های خشکی و دریایی را به موازات تلاش برای جلوگیری از تخریب جنگل‌ها اعلام می‌کند.^{۸۱} تکیه سند به این کنوانسیون‌های مرجع در رویکردی تطبیقی نیز در تطابق با هدف ۱۵^{۸۲} از اهداف توسعه پایدار است. بنابر گزارش سال ۲۰۲۵ اهداف توسعه پایدار، با وجود افزایش تامین مالی برای تنوع زیستی، جریان‌هایی که تنوع زیستی را به عنوان هدف اصلی در نظر گرفته‌اند ۱۷ درصد کاهش یافته است (از ۴/۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۵ به ۳/۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳) اما تامین مالی بخش خصوصی برای تنوع زیستی بیش از دو برابر شده است و برآوردهای اولیه برای سال ۲۰۲۳ حاکی از آن بود که این رقم به حدود ۴ میلیارد دلار نزدیک شود.^{۸۳}

۳-۲. بررسی همکاری‌های جهانی در توسعه

حمایت از توسعه پایدار، بدون همکاری میان دولت‌ها و نقش اثرگذار نهادها و موسسات جهانی امکان‌پذیر نیست. سند پیمان به صورت واضح هشدار می‌دهد که اقدامات یک جانبه خارج از چارچوب حقوق بین‌الملل مانند تحریم‌ها و سایر موانع غیرقانونی به توسعه در کشورهای در حال توسعه آسیب می‌رساند. بنابراین با تاکید بر اهمیت حفظ و تقویت نظام چند جانبه با قواعد عادلانه، سازمان تجارت جهانی^{۸۴} را به عنوان رکن اساسی این نظام معرفی می‌کند.^{۸۵} اما با وجود معرفی سازمان تجارت جهانی، متأسفانه سازوکارهای ضمانت اجرا و پیگیری اصلاحات این نهاد به صورت مشخص در سند مطرح نشده است که این خود می‌تواند منجر به تضعیف اجرایی کردن تعهدات گردد.

تاکید پیمان بر "حکمرانی خوب" و "تضمین پاسخگویی" و دسترسی به عدالت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برخلاف اسناد قبلی مانند کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد درباره‌ی تغییرات اقلیمی^{۸۶} و منشور سازمان ملل متحد^{۸۷} این دو مفهوم به صراحت به عنوان اهداف محوری توسعه پایدار تصریح شده‌اند. سند با تاکید بر تقویت جوامع صلح‌آمیز، عادلانه و تضمین دسترسی به عدالت و اجرای اهداف برنامه ۲۰۳۰ را برجسته می‌کند.^{۸۸}

از دیگر نکات برجسته و قابل توجه در متن پیمان، تاکید بر بازگرداندن آثار معنوی و تاریخی است. پیش از سند پیمان کنوانسیون ۱۹۷۰^{۸۹} چارچوب حقوقی جهانی را برای مقابله با قاچاق و استرداد اشیای فرهنگی تعیین کرد. سند پیمان با درگیر کردن بخش خصوصی و تمرکز بر آن، نوآوری جالب توجهی را در معرفی این بخش به عنوان یکی از بازیگران عمده در بازار اشیای فرهنگی ایفا می‌کند. سند همچنین به اهمیت بازگشت یا استرداد اموال فرهنگی با ارزش‌های معنوی، تاریخی و فرهنگی به کشورهای مبدأ اشاره می‌کند که این مسئله در حیطه حقوق بین‌الملل فرهنگی و میراث ملی از اهمیت بالایی برخوردار است.^{۹۰} به نظر می‌رسد پیمان در رابطه با حمایت از بازگشت اموال فرهنگی، رویکردی جامع و هماهنگ با اسناد بین‌المللی مهم ولی فاقد ضمانت اجرایی قوی ارائه

⁷⁹ <https://www.cbd.int/convention/text/>

⁸⁰ <https://www.unccd.int/convention>

⁸¹ The Pact, *supra*, Para. 29.

⁸² Life on Land

⁸³ SDG Report 2025, *supra*, P. 39.

⁸⁴ World Trade Organization (WTO).

⁸⁵ The Pact, *supra*, Para. 24.

⁸⁶ UN General Assembly, United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC): resolution / adopted by the General Assembly, A/RES/48/189.

⁸⁷ اسناد نامبرده بیشتر بر تعهد به حاکمیت قانون به صورت کلی و استراتژیک تاکید دارند و گویا تا حدی مفهومی انتزاعی از نظم قانونی ارائه می‌دهند.

⁸⁸ The Pact, *supra*, Para. 26.

⁸⁹ UNESCO. (1970). Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Articles. 7, 13.

⁹⁰ اصل «قانون کشور مبدأ» یا Lex Originis یکی از قواعد اساسی در تعیین مالکیت و بازگردانی آثار فرهنگی در حقوق عرفی بین‌الملل است.

می‌دهد. با توجه به موانع موجود در بازار اشیای فرهنگی و مسائل حقوقی حاکم بر آن، توسعه سازوکارهای الزام‌آور و نظارت دقیق جهت تضمین بازگشت موفق این اموال یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است که توسعه همکاری‌های بین‌المللی و مشارکت نهادهای متعدد مخصوصاً بخش خصوصی از ارکان موفقیت این سیاست اجرایی خواهند بود.

۳- علم، فناوری و پیمان مجمع عمومی سازمان ملل برای آینده ۲۰۲۴

در راستای هدف پژوهش که بررسی تعهدات دولت‌ها در سند پیمان و تطبیق آن با یافته‌های گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ است، یافت می‌شود که سند پیمان علم، فناوری و نوآوری را از مهم‌ترین ابزارهای توسعه پایدار می‌داند. فناوری به عنوان یک ابزار کلیدی برای دستیابی به عدالت اجتماعی و اقتصادی در سند پیمان جایگاه ویژه‌ای دارد. سند، در اقدامات ۲۸ و ۲۹ بر بهره‌برداری از علم، فناوری و نوآوری برای کاهش نابرابری‌ها و حمایت از کشورهای در حال توسعه تأکید می‌کند. برای مثال بر ایجاد محیطی عادلانه و فراگیر برای توسعه و همکاری ملی تمرکز دارد و یا در ادامه تحت اقدامات دیگر بر افزایش ظرفیت‌های علم، فناوری و نوآوری در کشورهای در حال توسعه از طریق انتقال فناوری‌های محیط زیستی و همکاری شمال-جنوب متمرکز می‌شود.^{۹۱} با وجود تعهدات گسترده، بررسی تطبیقی با یافته‌های گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ نشان می‌دهد که تحقق بسیاری از اهداف مرتبط با علم، فناوری و نوآوری همچنان با چالش‌های جدی روبه‌رو است. برای مثال، گزارش مذکور حاکی از آن است که شکاف دیجیتالی میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه همچنان پابرجاست و میلیون‌ها نفر در کشورهای کم‌درآمد از دسترسی موثر به فناوری‌های دیجیتال و زیرساخت‌های ارتباطی محروم هستند. همچنین نابرابری در دسترسی به فناوری‌های پیشرفته، محدودیت ظرفیت‌های پژوهشی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه و تفاوت چشمگیر در میزان سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه از جمله موانعی است که در گزارش ۲۰۲۵ مورد توجه قرار گرفته است. این وضعیت نشان می‌دهد که بخشی از تعهدات دولت‌ها در زمینه انتقال فناوری، توسعه ظرفیت‌های علمی، کاهش شکاف دیجیتالی و تضمین دسترسی برابر به فناوری هنوز به طور کامل تحقق نیافته است.

در رویکرد هنجاری پیمان، فناوری به عنوان ابزاری برای تحقق عدالت بر اصل همبستگی استوار شده است. با این حال گزارش‌ها از فقدان تعهد موثر کشورهای توسعه‌یافته به ویژه ایالات متحده و اتحادیه اروپا در انتقال فناوری به کشورهای در حال توسعه حکایت دارد. از منظر حقوق بین‌المللی، نگاه مدنظر سند پیمان به علم و فناوری با اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاقین همخوانی دارد.^{۹۲} هدف سند از گسترش عادلانه به فناوری، تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی از رهگذر احترام به کرامت انسانی و بهره‌مندی برابر از پیشرفت علمی است و بر ضرورت همکاری‌های بین‌المللی برای کاهش شکاف‌های فناورانه تأکید دارد.^{۹۳}

اهمیت هنجاری پیمان در آن است که برخلاف بسیاری از اسناد پیشین، فناوری را در بستر اهداف توسعه پایدار و عدالت جهانی مورد ارزیابی قرار می‌دهد. به عنوان مثال، کنوانسیون سازمان ملل در مورد تغییرات آب و هوایی بر اهمیت انتقال یافتن فناوری به کشورهای در حال توسعه اشاره می‌کند اما پیمان با ادغام علم و فناوری در چارچوب دستور کار ۲۰۳۰ حرف تازه‌ای می‌گوید و آن تأکید بر همکاری جهانی برای مدیریت ریسک‌ها است. همچنین با برقراری پیوند میان فناوری و حقوق بشر، حکمرانی جهانی و کاهش نابرابری‌ها رویکردی جامع‌تر اتخاذ می‌کند. رویکرد سند بر علم و فناوری در راستای اهمیتی است که در عدالت جهانی می‌بیند؛ تمرکزی که بر اشتراک گذاری علم و فناوری میان کشورها در راستای "جا نگذاشتن کسی" دارد مبین این امر است. با این وجود، گزارش یونسکو نشان می‌دهد که کشورهای در حال توسعه مانند هند و برزیل در پایداری علم پیشرو هستند اما کشورهای کمتر توسعه یافته مانند بنگلادش و اتیوپی همچنان با کمبود سرمایه‌گذاری مواجه هستند. از منظر هنجاری، فناوری باید بر اساس اصل همبستگی عمل کند اما ارزیابی‌ها در سال ۲۰۲۵ نشان می‌دهد که کشورهای توسعه یافته کمتر از ۵/۰ درصد بودجه علم،

^{۹۱} The Pact, *supra*, Para. 52(a), 53(d).

^{۹۲} ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر، حق دسترسی به پیشرفت‌های علمی و مزایای آن را به رسمیت می‌شناسد و ماده ۱۵ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دولت‌ها را موظف به همکاری بین‌المللی برای انتقال دانش علمی می‌کند.

^{۹۳} نگاه کنید به: Garcia, Eugenio V, "Technology for Whom and for What? A Global South View of Tech Diplomacy", Global Policy, 2025.

فناوری و نوآوری خود را به کشورهای کمتر توسعه یافته اختصاص داده‌اند که این عدم تطابق نشان‌دهنده‌ی نامتناسب بودن تخصیص منابع مالی در کشورهای توسعه یافته مانند ایالات متحده آمریکا است و نیاز به نظارت بهتر و قوی‌تر را برجسته می‌سازد.^{۹۴} در مجموع بررسی تطبیقی مفاد سند پیمان و گزارش ۲۰۲۵ نشان می‌دهد که اگرچه دولت‌ها در سطح هنجاری بر نقش بنیادین علم، فناوری و نوآوری در تحقق توسعه پایدار اتفاق نظر دارند و تعهدات نسبتاً جامعی را در این حوزه پذیرفته‌اند اما تحقق عملی این تعهدات همچنان با موانع ساختاری، مالی و فناورانه مواجه است.

۱-۳. تأملات حقوقی و اخلاقی فناوری

پیمان برای آینده در اقدامات ۳۰ و ۳۱ بر جنبه‌های حقوقی و اخلاقی فناوری تمرکز می‌کند و وظیفه علم، فناوری و نوآوری را حمایت از حقوق بشر و برابری جنسیتی معرفی می‌کند. مصادیق این توجه را می‌توان در بخشی از سند مشاهده کرد که بر ادغام دیدگاه حقوق بشر در فرآیندهای تنظیم کننده فناوری‌های نوظهور مانند هوش مصنوعی تأکید می‌کند و یا بخش خصوصی را به رعایت اصول اخلاقی فرا می‌خواند. سند با این رویکرد فناوری را از منظر اخلاقی بررسی می‌کند و ریسک‌های آن برای حقوق بشر را برجسته می‌سازد.^{۹۵}

تحلیل حقوقی نشان می‌دهد که سند پیمان با تعهد به رعایت حقوق بشر در تمامی مراحل چرخه فناوری، رویکردی فراتر از دیدگاه‌های سنتی اتخاذ کرده و بر حفاظت از آزادی‌های اساسی تأکید دارد. نوآوری اصلی سند در برجسته سازی "نظارت انسانی موثر" و "تعامل چند جانبه" میان دولت‌ها، بخش خصوصی و جامعه مدنی و نیز توجه همزمان به فرصت‌ها و مخاطرات علم و فناوری از جمله امکان تداوم تبعیض و نابرابری است.^{۹۶}

با وجود هم‌راستایی کلی با کنوانسیون شورای اروپا درباره هوش مصنوعی و حقوق بشر، فقدان سازوکارهای اجرایی و نظارتی مشخص نقد جدی وارد بر پیمان است. تمرکز آن بر اصول داوطلبانه در برابر پیش‌بینی مکانیسم‌های نظارتی در کنوانسیون یاد شده کارآمدی عملی سند را تضعیف می‌کند. در مجموع، اهمیت هنجاری پیمان در تلاش برای پر کردن شکاف میان حقوق بشر و حکمرانی فناوری نهفته است. به عنوان نمونه، پیمان خواستار تنظیم‌گری فناوری‌های نوین بر مبنای حقوق بشر شده است؛ رویکردی که با اصول راهنمای سازمان ملل در زمینه کسب و کار و حقوق بشر هم‌خوانی دارد. دعوت پیمان به مشارکت موثر گروه‌های آسیب‌پذیر در توسعه علم، فناوری و نوآوری نیز با اصل منع تبعیض که در اسناد بین‌المللی حقوق بشر مانند ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مطابقت دارد. این اصل بر اهمیت مشارکت برابر اشاره می‌کند که در اسناد پیشین مانند اعلامیه یونسکو درباره مسئولیت نسل حاضر در برابر نسل‌های آینده^{۹۷} صرفاً به شکل انتزاعی مطرح شده بود.

در مقایسه با سند، گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ بر کندی پیشرفت در رابطه با برابری جنسیتی و صنعت و نوآوری تأکید می‌کند و هشدار می‌دهد که جهان در مسیر عدم تحقق تمامی شاخص‌های مربوط به هدف پنجم قرار دارد. گزارشی که توسط نهاد زنان سازمان ملل منتشر شده نیز نشان می‌دهد که شکاف دیجیتالی جنسیتی بر زندگی ۳۴۳/۵ میلیون زن و دختر تأثیر گذاشته است و در صورت تداوم می‌تواند تا سال ۲۰۵۰ فقر را برای ۳۰ میلیون نفر از آنان تشدید کند.^{۹۸} با وجودی که دگرگونی دیجیتال یکی از اولویت‌های کلیدی گزارشات مرتبط با اهداف توسعه پایدار مانند گزارشات مذکور معرفی شده است اما کمبود سرمایه‌گذاری در این حوزه به شدت موج انتقادات را برانگیخته است و برآورد می‌شود که از میان برداشتن شکاف دیجیتال جنسیتی می‌تواند تا سال ۲۰۳۰ حدود ۱/۵ تریلیون دلار به تولید ناخالص داخلی جهانی بیفزاید.^{۹۹}

^{۹۴} نگاه کنید به: Global Outlook on Financing for Sustainable Development 2025: Towards a More Resilient and Inclusive Architecture, OECD, 2025.

Zhang, Prof. Jian (n.d.). Overview of International STI Funding Models and Holistic Plans.

^{۹۵} The Pact, supra, Para. 54 and 55.

^{۹۶} The Pact, supra.

^{۹۷} UNESCO, Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations, 1997, Paris, France.

^{۹۸} <https://www.unwomen.org/en/resources/gender-snapshot>.

^{۹۹} UN Women and United Nations Department of Economic and Social Affairs, Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2025, P. 5.

۳-۲. تاثیر فناوری بر گروه‌های آسیب‌پذیر

سند پیمان به نقش اثرگذاری که علم، فناوری و نوآوری می‌تواند بر گروه‌های آسیب‌پذیر گذارد اشاره می‌کند.^{۱۰۰} اقداماتی که سند برمی‌شمارد تا به این هدف کمک کند خواستار دسترسی عادلانه، ادغام اصول حقوق بشر و کاهش خطراتی هستند که می‌توانند نابرابری‌های موجود را تشدید کنند. این چارچوب با اسناد بنیادین بین‌المللی حقوق بشر از جمله ماده ۱۱ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که حق برخورداری از سطح مناسب زندگی از طریق بهبود مستمر شرایط زیستی به واسطه پیشرفت علمی را به رسمیت می‌شناسد.^{۱۰۱}

نوآوری سند پیمان در آن است که به طور صریح خطراتی را که حوزه فناوری و پیشرفت‌های آن برای گروه‌های به حاشیه رانده شده‌اند مانند افراد توانخواه، زنان، دختران و مردمان بومی به همراه دارد شناسایی و مورد توجه قرار می‌دهد.^{۱۰۲}

از منظر هنجاری، تمایز پیمان در ارائه چارچوبی چندجانبه و آینده‌نگر برای پیوند میان توسعه و عدالت فناورانه است. برخلاف اسنادی مانند اصول راهنمای سازمان ملل درباره کسب و کار و حقوق بشر^{۱۰۳} یا دستور کار ۲۰۳۰ که بر پیشگیری حداقلی از آسیب‌ها تمرکز دارند، سند پیمان از بین بردن شکاف‌های دیجیتال و تقویت شمول اجتماعی را هدف می‌گیرد.

در مقایسه با اسناد پیشین مانند کنوانسیون یونسکو سال ۲۰۰۵ برای حفاظت و ترویج تنوع بیان‌های فرهنگی^{۱۰۴} که بر دانش فرهنگی تمرکز دارد اما با خطراتی که فناوری و علم برای جوامع بومی دارند پیوندی برقرار نمی‌کند، رویکرد پیمان نوآورانه است زیرا آسیب‌پذیری را به صورت جامع و در ابعاد اقتصادی، فرهنگی و جنسیتی می‌بیند.

۳-۳. تبعیض جنسیتی و نابرابری دیجیتال

سند پیمان در اقدامات خود تبعیض جنسیتی و نابرابری دیجیتال را از طریق رویکرد و نظری چند وجهی مورد توجه قرار می‌دهد و بر نقش علم، فناوری و نوآوری در کاهش یا تشدید این مسائل تاکید می‌کند و در عین حال در صدد کاهش شکاف دیجیتال جنسیتی و مقابله با آسیب‌هایی که توسط فناوری ایجاد یا تشدید می‌شوند نیز است. این موضع هنجاری با اسناد کلیدی بین‌المللی حقوق بشر هم‌خوانی دارد؛ از جمله کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان^{۱۰۵} که دولت را موظف می‌سازد تا پیشرفت زنان در همه حوزه‌ها را از طریق ابزارهای فناورانه تضمین کنند و یا "اعلامیه و برنامه اقدام پکن"^{۱۰۶} که دسترسی برابر زنان به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات خواستار می‌شود.

با این وجود، نوآوری سند در آن است که ملاحظات جنسیتی را صریحاً در حکمرانی فناوری ادغام می‌کند. همانطور که در اقدام ۳۱ دیده می‌شود که موانع مشارکت زنان در رشته‌های علمی و تکنولوژی را هدف قرار می‌دهد و خطراتی مانند تبعیض، آزار و خشونت تشدید شده توسط فناوری را مورد توجه قرار می‌دهد.^{۱۰۷} این رویکرد فراتر از مفاد آرمان‌گرایانه در دستور کار ۲۰۳۰ عمل می‌کند و اقدامات پیشگیرانه علیه آسیب‌های دیجیتال را الزام‌آور می‌سازد که با گزارش کمیته رفع تبعیض علیه زنان درباره ابعاد دیجیتال خشونت^{۱۰۸} علیه آن‌ها منطبق است.

اهمیت پیمان در این حوزه در مواجهه با درهم‌تنیدگی تبعیض جنسیتی و شکاف دیجیتال در شرایط تغییرات سریع فناوری برجسته می‌شود. به عبارتی، سند به این امر اذعان می‌کند که زنان و دختران با آسیب‌پذیری‌های درهم‌تنیده و متقاطع مواجه‌اند. برای نمونه

¹⁰⁰ The Pact, *supra*, Para. 53.

¹⁰¹ ماده ۴ کنوانسیون حقوق کودک نیز دولت‌ها را موظف می‌کند برای تحقق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کودکان به ویژه آنان که در وضعیت‌های آسیب‌پذیر قرار دارند اقدامات مقتضی را انجام دهند.

¹⁰² The Pact, *supra*, Para. 54 (c)-(d).

¹⁰³ https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf.

¹⁰⁴ UNESCO, Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Oct.20, 2005.

¹⁰⁵ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, adopted 18 December 1979, United Nations. Article 3.

¹⁰⁶ UN Women, Beijing Declaration and Platform for Action (Adopted by the UN General Assembly on 15th September, 1995 during the Fourth World Conference on Women).

¹⁰⁷ The Pact, *supra*, Para. 55 (a).

¹⁰⁸ <https://rm.coe.int/thematic-report-on-the-digital-dimension-of-violence-against-women-as-/1680a933ae>.

پیمان می‌کوشد تا رهبری زنان در علم و فناوری را برجسته کند که این توجه با ماده ۶ کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت که درباره زنان توان خواه طرح بحث کرده متناسب است زیرا هر دو بر عدالت در برابر تبعیض‌های متقاطع تاکید می‌ورزند؛ یا تلاش پیمان در ترویج دانش بومی و ایجاد هم‌افزایی و مشارکت میان کشورها با ماده ۳۱ اعلامیه حقوق مردمان بومی همسو می‌شود چراکه هر دو بر لحاظ کردن دیدگاه‌های زنان بومی در نوآوری اصرار دارند.^{۱۰۹} این رویکردها دیدگاهی نو و جامع ارائه می‌دهند و در مقایسه با اسناد پیشین مانند "دستور کار اقدام آدیس آبا ۲۰۱۵" که به انتقال فناوری می‌پردازد اما فاقد جریان‌سازی جنسیتی و یا شناسایی خشونت دیجیتال به عنوان مانعی بر سر راه برابری است متفاوت و پیشروست. تمایز در الحاق توافق جهانی دیجیتال است که این تعهدات را از طریق آینده‌های دیجیتال فراگیر عملیاتی می‌کند تا خلاءهای موجود در چارچوب‌هایی مانند اصول راهنمای سازمان ملل و غیره... پر سازد.

لازم به ذکر است، هرچند پیمان برای آینده حفاظت‌های نوآورانه‌ای را پیش می‌نهد اما توجه دولت‌ها همچنان ناپایدار است. به عنوان مثال گزارش ۲۰۲۳ دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر درباره فناوری‌های دیجیتال در جنوب شرقی آسیا^{۱۱۰} نشان می‌دهد که فناوری‌های نظارتی به طور نامتناسبی فعالان حقوق بشر و اقلیت‌ها را هدف قرار می‌دهند و منجر به محدود شدن فضای مدنی برای آن‌ها گشته‌اند. به همین ترتیب پاسخ به سوالات متداول نهاد زنان سازمان ملل در سال ۲۰۲۵ که درباره سوء استفاده دیجیتال است نشان می‌دهد که ۵۸ درصد از دختران با آزار آنلاین مواجه شده‌اند و آسیب‌پذیری‌شان تشدید گشته است، با اینحال بسیاری از دولت‌ها حفاظت لازم تحت کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان را اعمال نمی‌کنند.^{۱۱۱}

نتیجه‌گیری

در پایان بررسی هنجاری و تحلیلی سند پیمان برای آینده ۲۰۲۴ باید توجه داشت که این سند در شرایطی به تصویب رسیده است که جامعه بین‌المللی با مجموعه‌ای از بحران‌های به هم پیوسته از جمله منازعات مسلحانه، فقر، نابرابری، تغییرات اقلیمی، شکاف‌های فناوری و چالش‌های حکمرانی جهانی مواجه است. از این منظر، پیمان برای آینده را می‌توان تلاشی برای بازتعریف مسئولیت‌ها و تعهدات دولت‌ها در قبال صلح و امنیت بین‌المللی، توسعه پایدار، حقوق بشر، علم و فناوری و همکاری‌های چندجانبه دانست. اهمیت این سند نه صرفاً در بیان آرمان‌ها بلکه در تعیین مجموعه‌ای از تعهدات سیاسی، اخلاقی و حقوقی برای دولت‌ها نهفته است که می‌تواند به عنوان نقشه راهی برای مواجهه با چالش‌های جهانی و تحقق اهداف توسعه پایدار مورد استفاده قرار گیرد.

با این وجود، بررسی هنجاری و تحلیلی سند پیمان برای آینده با نگاهی تطبیقی و انتقادی به گزارشات نهادهای بین‌المللی حقوق بشری و اسناد بنیادین حقوق بین‌الملل، تصویری دوگانه از آرمان‌گرایی هنجاری و چالش‌های اجرایی ترسیم می‌کند. سند پیمان با رویکردی غایت انگارانه صلح را مفهومی پویا و الزامی، توسعه پایدار را در درون ذات اخلاقی کرامت انسانی و فناوری را به مثابه‌ای ابزاری برای تسهیل در دستیابی به عدالت اجتماعی در یک منظر ایدئالیستی معرفی می‌کند اما، آمار گزارشاتی همچون گزارش اهداف توسعه پایدار در سال ۲۰۲۵ (از مرگ ۴۸ هزار و ۳۸۴ نفر غیرنظامی در سال ۲۰۲۴، افزایش ۱۱ درصدی قتل روزنامه‌نگاران، مواجهه دو میلیارد نفر با ناامنی غذایی شدید و غیره...) همگی بیانگر وجود شکاف عمیق میان تعهد و عمل است.

پیمان با استناد به منشور سازمان ملل متحد دیپلماسی پیشگیرانه، حفاظت از غیرنظامیان، خلع سلاح هسته‌ای تحت نظارت بین‌المللی را ترویج می‌دهد اما عدم پیش‌بینی تمهیدات لازم و موردنیاز مانند کمبود بودجه عملیات حفظ صلح و تعارض میان امنیت و آزادی‌های فردی، کارایی این تعهدات را مختل کرده است. به عنوان مثال، در حوزه توسعه پایدار سند پیمان بر اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت تاکید می‌کند ولی کاهش ۱۷ درصدی جریان‌های مالی برای تنوع زبیتسی و ناکارآمدی در تخصیص کمک رسمی

^{۱۰۹} نگاه کنید به: Bassan, Laura, Cyber Violence as Violence against Women and Girls, 2019-). <https://hdl.handle.net/20.500.14247/1543>

(2020.

¹¹⁰ OHCHR, Human rights impacts of new technologies on civic space in South-East Asia, Regional Office for South-East Asia, Bangkok, 2023.

¹¹¹ <https://www.unwomen.org/en/articles/faqs/digital-abuse-trolling-stalking-and-other-forms-of-technology-facilitated-violence-against-women>.

توسعه پیشرفت را به سطح پیش از ۲۰۱۵ بازگردانده است. در دیگر محورهای موردنظر پیمان چنانچه بررسی شد این ناکارآمدی به انحای مختلف دیده می‌شود.

با این حال، بررسی تطبیقی این تعهدات با یافته‌های گزارش اهداف توسعه پایدار ۲۰۲۵ نشان می‌دهد که میان تعهدات پذیرفته شده دولت‌ها و میزان تحقق عملی فاصله قابل توجهی وجود دارد. بررسی حاضر همچنین نشان می‌دهد که مهم‌ترین چالش پیمان نه در سطح هنجاری بلکه در سطح اجرایی قرار دارد. به عبارت دیگر، سند پیمان برای آینده با هم‌سویی با اسناد حقوق بشری و دستور کار ۲۰۳۰ پتانسیل بازسازی نظام چندجانبه را دارد اما بدون تقویت سازوکارهای حقوقی، مالی و نهادی نمی‌تواند به نحو موثر به ابزاری کارآمد بدل شود. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که پیمان برای آینده ظرفیت آن را دارد که به عنوان یکی از مهم‌ترین اسناد راهبردی سازمان ملل متحد در مسیر بازسازی چندجانبه‌گرایی و تقویت حکمرانی جهانی ایفای نقش کند، اما موفقیت آن در گرو میزان پایبندی دولت‌ها به تعهدات پذیرفته شده و ایجاد ساز و کارهای موثر برای اجرای آن‌هاست. تحقق اهداف مندرج در پیمان مستلزم تقویت نظارت بین‌المللی، توسعه ساز و کارهای پاسخگویی، افزایش تامین مالی توسعه پایدار، گسترش همکاری‌های علمی و فناورانه و مشارکت فعال جامعه مدنی، بخش خصوصی و سازمان‌های بین‌المللی است. بنابراین، دهه‌ی پیش رو نیازمند اقدامات جسورانه‌ای است که نظارت بین‌المللی، تخصیص منابع هدفمند و مشارکت فراگیر جامعه مدنی و بخش خصوصی را نهادینه سازد و این امر در گرو گذار لحن و اندیشه از آرمانگرایی به عمل‌گرایی است تا جهانی عادلانه‌تر، امن‌تر و پایدارتر را برای نسل‌های کنونی و آینده شکل دهد.

فهرست منابع

منابع فارسی

- اسلامی، رضا، "آیا حقوق بشر، راهنمای هنجارهای حقوق مدنی و سیاسی برای توانمندی و مطالبات جامعه مدنی"، مجد، ایران، ۱۳۹۵.
- اسلامی، رضا؛ آجلی لاهیجی، مهشید، "کاهش فقر، دستورالعملی برای توسعه‌ی اجتماعی در نظام بین‌المللی حقوق بشر"، مجله پژوهش‌های حقوقی (موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش)، نسخه ۱۶، ۱۳۹۵.
- اسلامی، رضا؛ بهروزی‌خواه، عباس، "آموزش حقوق بشر برای نفی خشونت"، مجله پژوهش‌های حقوقی (موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش)، ۱۳۹۳.

- السان، بابک؛ عباسی سرمدی، مهدی. (۱۴۰۴). "شهروندی دیجیتال در جهانی بدون مرز: تحولات جمعیتی و چالش‌های حکمرانی در عصر دیجیتال"، دوفصلنامه مطالعات جمعیتی، دوره ۹، شماره ۱ (۱۷)، ۶۷-۹۰.
- سلیمی ترکمانی، حجت. (۱۳۹۲). "مفهوم توسعه پایدار در گستره حقوق بین‌الملل انرژی"، مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۰ (شماره ۴۹ (پاییز و زمستان))، ۱۴۵-۱۶۶.
- سیفی، آناهیتا؛ رزمخواه، نجمه. (۱۴۰۱). "هوش مصنوعی و چالش‌های پیش رو در قلمرو حقوق بین‌الملل بشر، با رویکردی بر حق کار"، دوفصلنامه بین‌المللی حقوق بشر، ۱۷ (۱)، ۷۴-۵۵.
- شهبازی، آرامش. (۱۳۸۸). "توسعه پایدار" یا «پایداری توسعه» در حقوق بین‌الملل"، مجله حقوقی بین‌المللی، ۲۷ (شماره ۴۲ (بهار و تابستان))، ۱۲۵-۱۳۹.
- فروغی‌نیا، حسین؛ نقوی مرمتمی، محمد؛ نقوی مرمتمی، علی؛ "ماهیت تعهدات دولت‌ها در خصوص حق بر غذا از منظر حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بشردوستانه"، دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، شماره هفتم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳.
- نوری، ولی‌اله، زمانی، سیدقاسم، راعی، مسعود و عبداللهی، محسن. (۱۳۹۵). اصل تناسب در مخاصمات مسلحانه در پرتو اسناد و رویه محاکم کیفری بین‌المللی. آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۳ (۱۲)، ۹۱-۱۱۶.
- نیکنامی ر. (۱۴۰۲). «تاثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی جهانی بر اساس مدل تحلیل راهبردی پست». مطالعات کشورها.

منابع لاتین

- Alkire, S., Kanagaratnam, U., and Suppa, N. 2024a. "The Global Multidimensional Poverty Index (MPI) 2024 Country Results and Methodological Note." OPHI MPI Methodological Note 58, Oxford Poverty and Human Development Initiative, University of Oxford, UK.
- Balcerzak, M., & Kapelańska-Pręgowska, J., Artificial Intelligence and International Human Rights Law: Developing Standards for a Changing World, Duesto Journal of Human Rights, No. 14, 2024.
- Cernev Tom, Fenner Richard, Beyond 2030: Structures for Achieving Sustainable Development, Frontiers in Climate, Vol. 6, 2024.
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, adopted 18 December 1979, United Nations.
- Eslami, Reza, Movassagh, Hooman "Peace Education in Iran Challenges and Prospects", Journal of Peacebuilding and Development, pp.33-48, 2014.
- First Additional Protocol to the Geneva Conventions, 1977.
- Garcia, Eugenio V, "Technology for Whom and for What? A Global South View of Tech Diplomacy", Global Policy, 2025.
- General Assembly, 46th Session, Resolution 46/182.
- Global Outlook on Financing for Sustainable Development 2025: Towards a More Resilient and Inclusive Architecture, OECD, 2025.
- MLA. Sen, Amartya, 1933-. Development as Freedom. New York: Anchor Books, 2000.
- N. Najafi Kangarloui, F. Jebel Ameli and M. Mehrara, Investigating the Effects of Sanctions on Iran's Economic Conditions Using a Combined Model of Sanctions Intensity and Modified Fuzzy DEMATEL, International Journal of Business and Development Studies, 2021, 13 (1).
- Naila Kabeer, Gender, Poverty, and Inequality: A Brief History of Feminist Contributions in the Field of International Development, Gender and Development, Vol. 23, No. 2, Inequalities (July 2015).
- Naila Kabeer, Women Workers and the Politics of Claims-Making in a Globalizing Economy, September 2015.
- OECD, Model Tax Convention on Income and on Capital 2017 (Full Version), OECD Publishing, 2019.
- OHCHR, Human rights impacts of new technologies on civic space in South-East Asia, Regional Office for South-East Asia, Bangkok, 2023.
- Ruhana, F., Nasution, M. S., Susniwan, Ardiansyah, & Sutiapermana, A. (2024). Combating Poverty and Social Inequality in 2023 a Global Imperative for Equitable Development and Social Justice. International Journal of Science and Society, 6(1).
- Security Council, S/RES/1325 (2000), Resolution 1325.
- Security Council, S/RES/1373 (2001), Resolution 1373.
- Security Council, S/RES/1566 (2004), Resolution 1566.
- Security Council, S/RES/1887, Resolution 1887.
- Security Council, S/RES/2341 (2017), Resolution 2341.

- Sophia Labadi, UNESCO, “Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value: Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions”, 2013 by AltaMira Press.
- Sorgner, A., Mayne, G., Mariscal, J., & Aneja, U. (2018). Bridging the Gender Digital Gap: Policy Brief. Global Solutions Initiative.
- The Impacts of Economic Sanctions on Sustainable Development: Focusing on Labor, Cumhuriyet University Faculty of Science Science Journal (CSJ), Vol. 36, No: 3 Special Issue (2015) ISSN: 1300-1949.
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, March 5, 1970.
- UN General Assembly, United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC): resolution / adopted by the General Assembly, A/RES/48/189.
- UN Guiding Principles on Business and Human Rights. 2011.
- UN Women and United Nations Department of Economic and Social Affairs, Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2025.
- UN Women, Beijing Declaration and Platform for Action (Adopted by the UN General Assembly on 15th September, 1995 during the Fourth World Conference on Women).
- UNESCO, Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Oct.20, 2005.
- United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (2015). Paris Agreement.
- United Nations General Assembly. (1972). Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm.
- United Nations General Assembly. (2015). Transforming Our World: The 2030 agenda for Sustainable Development.
- United Nations. (2024). The Pact for the Future. Adopted at the United Nations Summit of the Future.
- United Nations. (2025). Sustainable Development Goals 2025 report.
- Yang Fuxue, Sattar Usman, Technology Development and Transfer Framework, Frontiers in Environmental Science, Vol. 12, 2024.
- Zhang, Prof. Jian (n.d.). Overview of International STI Funding Models and Holistic Plans.

منابع دیجیتال

- <https://arxiv.org/abs/2302.09537>.
- <https://hdl.handle.net/20.500.14247/1543>.
- <https://rm.coe.int/thematic-report-on-the-digital-dimension-of-violence-against-women-as-/1680a933ae>.
- <https://www.cbd.int/convention/text/>.
- https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf.
- <https://www.unccd.int/convention>.
- <https://www.unep.org/inc-plastic-pollution>.
- <https://www.unwomen.org/en/articles/faqs/digital-abuse-trolling-stalking-and-other-forms-of-technology-facilitated-violence-against-women>.
- <https://www.unwomen.org/en/resources/gender-snapshot>.
- <https://www.wfp.org/news/un-agencies-warn-key-food-and-nutrition-indicators-exceed-famine-thresholds-gaza>.
- <https://www.who.int/news/item/27-07-2025-malnutrition-rates-reach-alarming-levels-in-gaza--who-warns>.
- <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief/multidimensional-poverty-measure>.